

RIZIČNE TEHNOLOGIJE KOT IZZIV ZA PREMISLEK O ODLOČEVALNIH FORMAH

Povzetek. *Avtor preizprašuje koncept političnega organiziranja razvitih industrijskih družb v luči sprejemanja pomembnih razvojnih odločitev, ki usodno vplivajo na pogoje bivanja na Zemlji. Glede sprejemanja odločitev o raziskovanju in komercializiranju izsledkov tehnologije se zavzema za takšne komunikacijske in odločevalne forme, ki bodo omogočale javnosti, da enakovredno ob stroki, državi (politiki) in industriji odloča o smereh družbenega razvoja, še posebno ko gre za vprašanje problematičnih tehnologij.*

Ključni pojmi: *rizična družba, participacija, javnost, politika*

Odločevalne forme niso le mesto, kjer se sprejemajo strokovno utemeljene in politično odmerjene odločitve, pač pa so zaradi njihove odsotnosti lahko vir "divje participacije". Ljudje so pripravljeni, ko prepoznajo, da bo z neko odločitvijo prizadet njihov "good life", vzeti stvari v svoje roke in na kakršne koli načine preprečiti, da pride do njene implementacije. Pripravljeni so brezkompromisno braniti svoje domače dvorišče. Domače dvorišče pa lahko obsega lokalne skupnosti ali pa kar celotni svet. Prav ta tip angažiranja prizadete javnosti, ki smo mu priča v devetdesetih letih ne le v razvitem svetu, pač pa tudi v Sloveniji, motiviran predvsem z rizičnimi tehnologijami ali z rizičnostjo tehnologij, sili k premisleku o (ne)ustreznosti institucionalne ureditve političnega prostora. Ali aranžmaji odločevalnih form in tudi njihova notranja strukturiranost ter kompetenčna odgovornost ustrezajo praktičnim problemom, s katerimi se soočajo kapitalistično razvite družbe? Tudi v Sloveniji politični akterji, odločevalci in strokovnjaki iščejo ustrežnejše institucionalne rešitve, ki bi neproduktivne in neželene zastoje v procesu sprejemanja in implementacije odločitev čim bolj omejili. Seveda brez konceptualnega premisleka tudi tu ni mogoče priti do ustreznih rešitev. Ker lahko tudi Slovenijo uvrstimo zaradi uporabe kemične, jedrske in genske tehnologije med rizične družbe, je oportuno konceptualni premislek glede institucionalne ureditve zastaviti na konceptu rizične družbe nemškega sociologa Ulricha Becka (1986).

Kam sodita znanost in tehnologija?

Nordinu je v članku z naslovom *Država, tehnologija in načrtovanje*¹ uspelo znanost in tehnologijo osvoboditi izpod okrilja socialne države in ju spet vrniti v civilno družbo; v dobro nadaljnega racionalnejšega tehnološkega razvoja pa tudi v dobro kreacije in samorealizacije posameznika, ker se mu s tem odpirajo vrata svobodne izbire med različnimi parapraksami. S tezo, s katero Nordin konča svoja razmišljanja o socialni državi, znanosti in tehnologiji, pa Beck začenja in trdi, nasprotno od Nordina, da sta bili znanost in tehnologija že veseskozi vpeti v civilno družbo oziroma v njen tehnoekonomske sistem, torej zunaj pravil igre političnega odločanja. V tem vidi tudi glavni vir (ekoloških) težav, s katerimi se spopada sodobni razviti industrijski svet. Njegova ugotovitev pa napeljuje k ponovnemu premisleku o razmerju med znanostjo, javnostjo in politiko.

Znanost in tehnologija v konceptu rizične družbe

Očitno dejstvo, da se sodobna družba ne more izogniti celi vrsti rizikom, Becka pripelje do tega, da jo opredeli kot rizično družbo (*Risikogesellschaft*), ki ni zmožna povnanjati rizikov. Riziki nastajajo zaradi odločitev, ki dobijo svojo materializacijo v industrijski produkciji. Ta vrsta rizika pa je povsem drugačne narave kot so bili riziki, grožnje in nevarnosti, s katerimi so se spopadale dosedanje kulture na različnih stopnjah socialnega razvoja. Riziki so postali v industrijski družbi motor samopolitizacije, v rizični družbi pa tudi koncept, mesto in medij političnih sprememb.

Rizična družba se prvič v zgodovini spopada sama s sabo kot proizvajalko rizikov, s katerimi lahko povzroči svoje lastno uničenje in celo uničenje življenja na Zemlji sploh. Ti riziki so rezultat človekovega delovanja, so izraz visoko razvitih produktivnih moči in zato ne moremo več govoriti, da je človeška družba ogrožena in v nevarnosti zaradi neznanja in nemoči nad naravo, da je izvir nevarnosti tisto, kar se izmika človeškemu dosegu. Do rizikov takšne vrste nas je pripeljalo znanje in popolno gospostvo nad naravo. Toda problem ni v znanju in tehnologiji, kot se na prvi pogled zdi, pač pa v razkoraku med sistemom norm, institucij itd., ki predstavljajo objektivne prepreke in ki so bile vzpostavljene kot funkcionalna opora produkciji in reprodukciji življenja v industrijski družbi ter univerzalnimi principi moderne, kot so človekove pravice, enakost, funkcionalna diferenciacija, metoda argumentacije in skepticizma. Temeljno protislovje, kakor ga opredeli Beck, je v tem, da se lahko v institucijah industrijske družbe le delno, sektorsko, segmentno ter na selektivni način realizirajo principi moderne. Industrijska družba spričo tega dejstva sama sebe destabilizira, njena kontinuiteta postaja izvor njene diskontinuitete.

¹ Nordin, J. (1991): "State, Technology, and Planning", *Philosophy of Social Science*, št. 4. Prevod njegovega članka je objavljen v ČKZ, št. 152-153.

Institucionalna modernizacija

Pretrsi in nakopičeni (ekološki) problemi zato niso posledica brezizhodne krize, pač pa prej uspehov modernizacijskih procesov industrijske družbe, ki presegajo njene omejitve. Rešitev, ki jo ponuja Beck, ni v ohranjanju institucij industrijske družbe, pač pa v osvobajanju duha moderne iz njenih institucionalnih okov, torej zahteva več moderne². Ta proces označuje s pojmom reflektivna modernizacija. Več moderne mu pomeni, da je treba radikalizirati kategorije klasične industrijske družbe, torej tudi politične, in naprej še njene institucije, torej parlamentarno demokratično ureditev.

Industrijska družba je glede na svojo zasnovo polmoderna družba, pravi Beck, z vgrajenimi proti-modernimi elementi, ki niso nekaj starega ali tradicionalnega, pač pa prej konstrukt in produkt same industrijske epohe. Z razvojem industrijske družbe so nastajale ustrezne institucionalne nadzidave kot forme parlamentarne demokracije. Principi, ki so veljali zanje, pa so bili omejeni le na nekatere institucije. Tako npr. demokratične procedure niso veljale za področje biznisa, znanosti in tehnologije, tj. za tisto področje, ki je dejansko odločalo in upravljalo s (sub)politično inovativnostjo, skrito v pojmu napredek. Neuniverzalnost veljave oz. omejenost veljave principov parlamentarne demokracije le na določene komunikativne in odločevalne forme pa je postajalo vse vidnejše z razvojem rizičnih produkcijskih moči, katerih osnovo tvorijo znanstvena spoznanja in iz njih izpeljana tehnologija. Prizadeta javnost je z zahtevo po nadzoru izvora rizikov in groženj začela proces problematiziranja latentne vloge tehnoekonomske subpolitične akterjev, ki so dejansko oblikovali pogoje družbenega življenja. Proces se je nadaljeval s kritičnim preizpraševanjem temeljnih kategorij politične ureditve in tudi gonilne kategorije industrijske družbe - pojma napredka.

Legitimacijski problemi družbenih sprememb

V projektu industrijske družbe je bilo razmerje med družbenim in političnim vzpostavljeno z modelom "divided citizen". "Citizen" je po eni strani postal "citoyen", ki je postopoma oblikoval svoje pravice in dolžnosti v vseh arenah politike, po drugi strani pa "bourgeois", ki je branil svoje zasebne interese v svetu dela in biznisa. Na ravni družbene in politične organiziranosti se je model "divided citizen" odzrcalil v dveh sistemih, v političnem in tehnološko-ekonomskem.

V politični sferi je kot temeljni uveljavljen princip participacije "citizens" v institucijah reprezentativne demokracije (stranke, parlament). V teh institucijah teče proces odločanja in komunikacije, utemeljen na uporabi politične moči, ki sledi maksimi legalnosti in principu legitimnosti, kar pomeni, da se lahko moč in dominacija izvajata le s konsenzom tistih, ki se jim vlada.

---

² Beck ponuja bolj optimistično vizijo prihodnosti, kot jo ponujajo ekološki vizionarji negativnih utopij.

Delovanje "bourgeois" in tehno-ekonomsko oblikovanje interesov pa se razume kot nepolitično. Nepolitični značaj³ dobi to področje preprosto zaradi enačenja tehnološkega in socialnega napredka (progres) in zaradi prepričanja, da smer tehnološkega razvoja in rezultati tehnološke transformacije bolj ali manj sledijo neizogibnim tehnoekonomskim objektivnim potrebam po reševanju problemov.

Dejstvu, da so tehnološke inovacije izboljševale pogoje za kolektivno bivanje in za bivanje posameznikov, ni nihče nasprotoval. Toda to dejstvo se je uporabljalo tudi za zavračanje tistih, ki so ugotavljali, da so tehnološke inovacije povzročale tudi negativne učinke (brezposelnost, premeščanje, ogrožanje zdravja, naravne katastrofe itd.), ki so bili v bolj ali manj drastični obliki vedno prisotni. Tovrstna opozorila so skušali minimalizirati, negativne učinke pa opravičevati s tem, da inovacije prispevajo k zviševanju življenjskega standarda. S tem pa negativnih učinkov in posledic tehnoloških inovacij niso reševali. Isto usodo so doživljala tudi tista mnenja, ki so opozarjala na negativne socialne in ekološke posledice, ne glede na to, kako so bila teoretsko utemeljena.

K temu sta pripomogli tudi institucionalna ureditev in razdelitev kompetenc industrijske družbe. Uvajanje tehnoloških inovacij je bilo sistemsko izrinjeno iz procesov političnega legitimiranja, delno zaradi narave demokratično administrativnih postopkov, delno pa zaradi dolgotrajnosti, ki jo terja sama implementacija tehnoloških inovacij. Proces "nenadzorovane" implementacije pa ni bil brez legitimacijske zaščite. Glavno vlogo pri tem je igral pojem napredka, ki je nadomestil klasično demokratično institucijo volitev. Pojem napredka je imel celo to magično moč, da si je vnaprej pridobil privolitev za cilje in posledice, ki so bile nepoznane in netematizirane, in zato brez velikih težav spravljal z dnevnih redov razpravljanje o "neprijetnih" vprašanjih. Proces implementacije tehno-ekonomskih inovacij je bil tako sistemsko "neoviran" in "nenadzorovan" in dejansko imun na kakršno koli zunanjo kritiko.

Sicer pa so bile odločevalne kompetence glede inovativnih procesov v industrijski družbi razdeljene. Del kompetenc je bilo zbranih v političnem sistemu in te so bile podvržene principom parlamentarne demokracije. Drugi del kompetenc pa je bil zunaj pravil javnega nadzora in presojanja, sestavni del svobodnega odločanja o investiranju na področju ekonomije, raziskovanja, znanosti in tehnologije.

Čeprav se zdi, da akterji na področjih ekonomije, raziskovanja, znanosti in tehnologije s težnjo po uveljavljanju na tržišču, z uporabo pravil "profit-making"-a, s sledenjem po znanstvenem in tehničnem povpraševanju itd. počno vse kaj drugega, kot spreminjajo pogoje vsakodnevnega življenja, temu ni tako. Socialne spremembe, ki jih povzročajo, so zanje le nekakšen latentno prisoten učinek ekonomskih, znanstvenih in tehno-znanstvenih odločitev, ki nikoli ne pride pod natančen drobnogled.

³ Na predstavi o nepolitičnem značaju je utemeljena ignorantska moč tehnologov do družboslovnih spoznanj in znanja. Prepričani so, da je mogoče vse objektivne družbene ovire razrešiti z uvajanjem novih tehnologij in tehnik. Reflektiranje je zanje izguba časa. Čas je treba izkoristiti racionalneje s odkrivanjem in uvajanjem novih tehnologij.

V industrijski družbi so torej z razdelitvijo odločevalnih kompetenc in nadzovanja inovativnega procesa oblikovane takšne razmere, ki ne omogočajo, da bi bilo mogoče znotraj institucionalne mreže celostno razumeti realna dogajanja v družbi, kolikor so ta rezultat inovativnega procesa. Socialne spremembe so porinjene na rob premišljanja kot nekaj, o čemer ni vredno in kar ni treba misliti.

Situacija se spremeni šele potem, ko socialne in ekološke (okoljske) posledice inovativnih procesov (tveganja) postanejo tako velike in očitno ogrožujoče, da jih ljudje kot konzumenti dobrin in storitev niso več pripravljeni molče sprejemati. S tem so šele dani realni pogoji za sprevidenje notranjih meja koncepta industrijske družbe. Ta proces se je pravzaprav začel z globalizacijo industrijske družbe. Ko se je začel intenzivnejši proces prepletanja političnega in nepolitičnega oziroma prepletanje institucije parlamentarne demokracije z institucijo nedemokratskih socialnih sprememb, ki se je skrival pod legitimirajočim dežnikom "napredka in racionalizacije", so se s tem potihoma že začele priznavati notranje meje koncepta industrijske družbe.

Razmerje med institucijami političnega sistema in industrijskim produkcijskim ciklusom, znanostjo in tehnologijo, pa je v osnovi postavljen tako, da institucije političnega sistema (parlament, vlada, politične stranke) funkcionalno predpostavljajo tisto - (industrijski produkcijski ciklus, tehnologijo in biznis), kar je že vgrajeno v sistem in ga celo pogojuje. Njuno razmerje je torej postavljeno v prid slednjega in zato se dejansko pod pretvezo tehno-ekonomskega napredka potihoma vnaprej programirajo permanentne spremembe v vseh dimenzijah socialnega življenja. Tako zastavljena pravila načrtovanja in nadzovanja socialnih sprememb seveda nimajo nič skupnega z osnovnimi pravili demokracije, ki obsegajo dognanja o ciljnih socialnih spremembah, diskusije, volitev in konsenza.

Na tem protislovnem procesu je počivala socialna država, katere namen je bil omejiti socialno neenakost, sočasno pa spodbujati razvoj produkcijskih moči, torej prvenstveno znanost in tehnologijo. Razvoj znanosti in tehnologije, kot sem že omenjal, je bil vkomponiran v sam koncept socialne države kot nosilec družbenih sprememb, poskrbel pa je tudi, da je s pojmom napredka legitimiral socialne spremembe.

Začetki institucionalne reforme

V sedemdesetih letih sta postali obe zgodovinski predpostavki, socialna neenakost in politično nadzorovani znanstveno-tehnološki razvoj, problematični. Da bi se socialna država, lahko še naprej ohranila pri življenju (ne da se več administrativno zajemati kapitala in ga tudi administrativno prerazdeljevati), se je odpovedala utopičnim energijam, sočasno pa so prodrli v javno zavest spoznanja o njenih notranjih mejah in njenih senčnih straneh (koloniziranje sveta življenja)⁴. V tem

---

⁴ Pojavila se je kritika socialne države tako s strani zastopnikov kapitala kot tudi predstavnikov civilne družbe. Beck to dejstvo označuje s pojmom *refleksivna modernizacija*, ki v sebi nosi zahtevo po večji stopnji svobode.

času pa so začeli industrijsko družbo že močno pretresati valovi tehnoloških sprememb, ki se jih ni dalo več nadzorovati. Pritiski zaradi sistemsko vgrajenega političnega distanciranja do nenehne destrukcije zunanje in notranje narave, zaradi sistemske transformacije dela, zaradi krhkosti statusno utemeljene spolne razlike, pa zaradi izgube razredne zavesti in tradicije in stopnjevanja socialnih razlik in nenazadnje zaradi novih tehnologij, ki se gibljejo na robu katastrofe, so bili tako močni, da razlogov zanje preprosto ni bilo več mogoče tolerirati⁵.

Tehnološke spremembe so postale glede na obseg in globino takšnih dimenzij, da jih ni bilo več mogoče ignorirati. Prišle so na dnevni red in med drugim terjale tudi preizpraševanje ločitve političnega (politics) od nepolitičnega (non-politics). S tem pa se je začel tok reform demokratične ureditve industrijske družbe, ki zagotovo zasenči vse poskuse političnih reform v zadnjih nekaj desetletjih.

Videz očitnega zanemarjanja in brezbržnosti politike do dogajanj v tehnoko-ekonomskem sistemu in njena distanca od posledic, ki jih ta povzroča, je varljiv. Ta videz je resničen le toliko, kolikor je rezultat pojma političnega, ki se reducira zgolj na delovanje političnega sistema, in kolikor temu zoperstavlja dogajanja v družbi, ki jih zaznavamo kot vrtinec "revolucionarnih" sprememb⁶.

Znotraj tako opredeljenega pogleda mesto socialne transformacije ni znotraj, pač pa je zunaj političnega in se zato nujno pojavlja v formi nepolitičnega. Družbene spremembe spričo tega torej nezaustavljivo in tiho dobivajo videz nepolitičnega.

Pojavljajočega se nezadovoljstva s politiko ni mogoče razumeti le kot protest proti politiki sami (razumljeno v reduciranjem pomenu). Treba ga je razširiti in razumeti tudi kot protest proti porušenemu ravnovesju med delujočo politično avtoriteto, ki se igra na način političnega in postaja vse bolj nemočna, in med širokim poljem družbenih sprememb, ki so sistemsko izključene iz političnih odločevalnih procesov.

Revidiranje koncepta političnega in nepolitičnega

Na razumevanju protesta utemeljuje Beck svojo zahtevo po sistematičnem revidiranju koncepta političnega in nepolitičnega, ki je po njegovem postal nejasen in netransparenten. Njegov namen je, da z redefinicijo političnega in nepolitičnega utemelji zahtevo po politični participaciji, ki jo proizvaja ozkost obstoječega političnega sistema, hkrati pa želi doseči, da tehnoko-ekonomski razvoj, ki generira prostor tveganja in ogroženosti, izgubi svoj nepolitični značaj.

⁵ V tehnoko-ekonomskem sistemu je prišlo do uvajanja tehnologij, ki rušijo obstoječe modele in vzorce organiziranja in ravnanja ljudi, hkrati pa tudi ogrožajo naravno osnovo bivanja na zemlji. Oboje je spodbudilo kritiko, na eni strani sindikatov, na drugi pa ekoloških, mirovnih, feminističnih in okoljevarstvenih gibanj.

⁶ Tezo o razvoju pojmu političnega razvija tudi Giovanni Sartori v *La Politica, logica e metodo nelle Edizioni, Milano 1979*. Slovenski prevod VII. poglavja z naslovom "Kaj je Politika?" je objavljen v ČKZ, št.174, str. 117-134.

Prostor političnega se je začel odpirati zaradi dveh procesov, ki sta postala transparentna v sedemdesetih letih. Intervencionistična moč socialne države je močno upadla, in sicer ne zaradi sistemskih nedorečenosti ali političnih napak v delovanju, pač pa, paradoksalno, zaradi učinkovitega delovanja.

Socialna država je postopoma širila pravice in dolžnosti državljanov in s tem vzpostavljala normativno osnovo, ki je omogočala, da so ti lahko z uporabo pravic omejevali delovanje akterjev v političnem sistemu, istočasno pa uveljavljali nove oblike politične participacije - kot so npr. iniciativa državljske skupine in družbena gibanja - zunaj političnega sistema.

Ti procesi so bili mogoči torej zaradi etabilirane demokracije in socialne države, ki so jo državljanji znali izkoristiti za zaščito svojih interesov in pravic tako, da so izkoriščali medije javnega in zakonitega nadzora in se po potrebi tudi posvetovali in organizirali. Zaradi teh procesov pa je vladajoča politična moč izgubljala pomen in težo.

K odpiranju političnega je prispeval tudi tehnoekonomski razvoj. V tem času se je pojavilo ogromno število tehnoloških inovacij, za katere niso bile poznane stopnje tveganja. Zaradi posledic, ki so kvarno vplivale na naravo in na človeka, in zaradi širjenja področij, ki so bila podvržena potencialni ogroženosti in spreminjanju, je uvajanje novih tehnologij (in posledično tudi vsa znanost) izgubljalo svoj nepolitični značaj.

Misel o alternativni družbi se je potem, ko je bila utopična energija izrinjena iz parlamentarnih diskusij in iz izvršnih organov, preselila v prostore, kjer so načrtovali aplikacije mikroelektronike, jedrske tehnologije in človeške genetike. V tehnologijo so bili položeni vsi upi, ki pa so se kmalu začeli razblinjati. Za to je poskrbela organizirana javnost, ki se je začela vmešavati v nastajanje novih tehnologij. Inovativni proces je s tem izgubil svojo politično nevtralno avreolo, ni pa prišel tudi pod parlamentarno proceduro.

Zaradi svoje narave ("prisila stvari") je tehnoekonomski sektor še naprej zaščiten pred parlamentarnimi zahtevami po legitimnosti in je zato nekje vmes med političnim in nepolitičnim. Postal je tretja entiteta in si pridobil negotovi, hibridni status subpolitičnega. Za to področje vse bolj velja, da je obseg socialnih sprememb, ki jih proizvaja, obratno sorazmeren glede na demokratično pridobivanje legitimnosti.

To dejstvo pa je predstavljalo velikanski problem razvitih industrijskih družb, ki so se morale spopasti z vprašanjem, kako naj se organizirajo, da bodo kos novim potencialom (tveganja) tehnološkega razvoja. Socialna država in obstoječi parlamentarni sistem temu problemu nista dorasla.

Možne, toda nezadostne institucionalne rešitve

Kaj je bilo mogoče kljub temu narediti? V razvitih industrijskih družbah so se začele ustanavljati posebne agencije, ki so bile legalno odgovorne in podvržene vladnemu nadzoru in so začele skupaj z mediji, občutljivimi za tveganja, posegati v intimno sfero tehnoekonomskega menedžmenta. Njihove interpretacije tveganj

in sploh posledic novih tehnologij niso bile zavezane tehnoekonomske objektivni nujnosti.

Tehnoekonomske področje je bilo tako soočeno še z drugimi strokovno utemeljenimi pogledi na svoj razvoj. V tem področju se je odprl nov pluralni prostor. Z vmešavanjem vladnih agencij in medijev se je začel vzpostavljati nov komunikacijski prostor, v katerem postanejo usmeritve razvoja in rezultati tehnoloških sprememb podvrženi javni obravnavi in s tem legitimiranju. Tako dobita biznis in tehnološko delovanje novo politično in moralno dimenzijo, za oba pa je do tedaj veljalo, da jima je to zunanje in zato tuje.

Skratka, rast rizikov v industrijski družbi je bil tisti moment, ki je silil k temu, da so se prostori, ki so bili prepuščeni le enemu načinu interpretacije, odprli še za druge medije, ki so razpravljali o virih in teži tveganj, in da se je sprožil komunikacijski proces, v katerem so prišli do izraza različne interpretacije in pogledi, ki niso bili strogo zavezani logiki "stvari same".

Ti procesi so se odvijali do sredine šestdesetih let, ko se je koncept socialne države še dograjeval in ko je politika še razpolagala z močnimi potenciali intervencijske države.

Do prevrata je prišlo nekoliko kasneje, ko se je ta potencial, ki je strukturiral industrijsko družbo, preselil iz političnega v subpolitični sistem znanstvene, tehnološke in ekonomske modernizacije. Politično je postajalo vse bolj nepolitično, nepolitično pa politično.

Transformacija političnega in nepolitičnega

Transformacijski prevrat, ugotavlja Beck, je bil intenzivnejši v tistih industrijsko razvitih državah, ki so vztrajale na "nespremenjeni fasadi" političnega in nepolitičnega, oziroma če so vztrajale na prvotni delitvi med političnim in nepolitičnim, še posebno, ko je šlo za vprašanje socialnih sprememb, in če je bila ta delitev v zavesti močno zasidrana. V teh državah se je pod krinko normalnosti in s pomočjo tehnoekonomskega sistema izvajala tiha revolucija. Tehnoekonomskega sistema se je izogibal državnim intervencijam, obenem pa neprizanesljivo vsiljeval svoje proizvode javnosti, ki je postajala vse občutljivejša in kritičnejša do stranskih učinkov njenih produktov. Prav zaradi naraščajoče občutljivosti in kritičnosti pa je bilo treba te produkte v očeh javnosti ustrezno upravičevati (legitimirati).

Kaj se je s tem zgodilo? Dejanska odgovornost za politične spremembe, ki je locirana v demokratičnem političnem sistemu, se je iz demokratičnega političnega sistema preselila v tehnoekonomske ter znanstveno področje, ki pa je po definiciji področje nepolitičnega in zaradi tega ni podvrženo demokratičnemu legitimiranju.

Premik odgovornosti je pomemben in problematičen tako za politiko kot za znanost in tehnološki razvoj. V projektu socialne države je bila politika sposobna razvijati in vzdrževati relativno avtonomijo do tehnoekonomskega sistema s pomočjo političnega intervencionizma na tržišče. S prevratom pa je bila političnemu sistemu odvzeta moč interveniranja, ohranila pa se je njegova demokratična

narava. V novi situaciji postajajo politične institucije administratorji (upravljalci) razvoja, ki ga niso niti načrtovale niti ga niso sposobne strukturirati, so ga pa navsezadnje prisiljene zagovarjati. Ta situacija političnemu sistemu ne prinaša nič dobrega. Zaradi nove strukturne pozicije, iz katere ni več sposoben učinkovito intervenirati, je politični sistem ogrožen in pod nenehnim močnim javnim pritiskom (problem legitimnosti).

Odločitve v znanosti in biznisu so torej obremenjene s politično vsebino, za katero pa akterji ne dobijo demokratične privolitve (legitimnosti). Navsezadnje do nje niti ne morejo priti, ker ni sistemsko vzpostavljenega komunikacijskega prostora, v katerem bi si te odločitve to lahko pridobile. Odločitve, ki sprožajo in spreminjajo družbo, so zato anonimne, tihe in skrite očem javnosti.

Najbolj karakteristične tovrstne odločitve so nedvomno odločitve o velikih investicijah. V ospredje postavljajo ekonomskoprofitni kriterij, potencialov socialnih sprememb pa ne jemljejo resno, ker so iz njihove perspektive povsem obrobne.

Socialnih posledic, ki jih povzročajo inovacije, in posledice posledic zaradi samorazumevanja in zaradi institucionalnih vezi ne upošteva niti empirična in analitična znanost, ko inovacije načrtuje. Znanstvenorazvojnemu projektu oziroma znanosti je zato imanentno, da ni sposobna odkriti in predvideti posledic lastnih rezultatov in jih opravičiti.

Latentni učinki, ki jih povzročajo odločitve v biznisu in znanosti, se kumulirajo in preraščajo v tveganja, ki ogrožajo eksistenco, hkrati pa prav zaradi tega zgubljajo svojo latentnost. Česar nočemo videti, in tisto, česar si ne želimo, vse bolj grozeče in očitno spreminja svet, pravi Beck.

Največjo oviro za pridobivanje legitimnosti za odločitve v znanosti in biznisu predstavlja ideja o nujnosti tehnološkega napredka in njegova narava o nemožnosti odločanja o njem. Ta ideja zavzema mesto centralne gonilne sile, ki opredeljuje razmerje med političnim in nepolitičnim in ki vodi v negotovo in neznano prihodnost.

Nosilci oz. zagovorniki te ideje, ki v principu tudi ne vedo, kam vodi pot, in so njihovi interesi usmerjeni povsem v drugo smer (in jih je možno tudi realizirati), govorijo politikom kam in to brez načrtovanja in zavesti. Politiki pa morajo z nekaj praktičnimi potezami volivcem predstaviti to popotovanje v neznan področja kot svojo lastno vizijo in z njo pridobiti njihovo naklonjenost. Ideja o nujnosti tehnološkega napredka in zaverovanost vanjo omogoča in na nek način sili, da se njeni predstavniki in zagovorniki vedejo, kot da vedo, kam vodi pot, politiki pa vzamejo to kot dejstvo, ki ga oblikujejo v lastno zgodbo in jo s pomočjo gest zaupanja ponudijo volilcem. Tu ni prostora za nobene alternative.

Nujnost tehnološkega napredka in njegova narava o nemožnosti odločanja o njem postaja zaprta soba, v kateri ni prostora za javnost in za proces demokratičnega legitimiranja. Zaupanje volilcev pa na neki stopnji odpove. Anarhija (ne več nevidnih učinkov) dobiva moč na prizorišču zahodne demokracije in pojavljati se začnejo dvomi v politiko, politični sistem, v znanost, v tehnološki razvoj itd.

Sklep

Preizpraševanje in/ali oporekanje legitimnosti sprejetih odločitev, ki jih danes sproža javnost, se ne ustavijo le na tej ravni, pač pa se prenaša tudi na raven preizpraševanja legitimnosti odločevalcev, torej tistih, ki sprejemajo odločitve, in tudi odločevalnih form, torej mesta, kjer se odločitve sprejemajo. To preizpraševanje, predvsem slednje, pa trese bazični konsenz in najeda hegemonsko pozicijo liberalno demokratičnega koncepta institucionalne ureditve poznokapitalističnih razvitih družb. Do ustrezne konceptualne dopolnitve oz. rešitve tega problema pa nas prav gotovo vodi tudi premislek o ideji napredka, ki razvzroča protislovja med političnim in nepolitičnim. Možnosti za rešitve se torej odprejo s preizpraševanjem in z refleksijo mesta in vloge ključne kategorije industrijske družbe. Namreč dejstvo, da za odločitve v biznisu in znanosti ni treba pridobiti legitimnosti, vodi v to, da podjetniki in znanstveniki (v glavnem) ne premišljajo o socialnih posledicah svojih ravnanj (investicij in inovacij), kar pa postaja nevrvalgična točka sodobnih družb. Ali se je potem še mogoče spraševati o pomenu naraščajoče zahteve po novih konceptih organiziranja na polju političnega in tudi odločevalnih procesov, kjer naj bi (organizirana) javnost⁷ dobila večjo težo? Konceptu politične participacije so s tem na stežaj odprta vrata, skozi Aarhuško konvencijo, ki jo bo v letošnjem letu ratificirala tudi Slovenija, pa dobiva pravno podlago.

LITERATURA

- Barbour, I. G. (1980): *Technology, Environment, and Human Values*, New York: Praeger.
- Beck, U. (1986): *Risikogesellschaft. Weg in eine andere Moderne*, Frankfurt /M.
- Bromley, S. (1999): *Towards a new agenda in the international political economy of environment and development*. *Journal of international relations and development*, št.2, str. 447-460.
- Habermas, J. (1968): *Technik und Wissenschaft als "Ideologie"*, Suhrkamp Verlag, Frankfurt a. M.
- Habermas, J. (1985): "Križa države blagostanja i iscrpljenost utopijskih energija", *Politička misao*, št.4, str.84-97.
- Habermas, J. (1979): "Oznanstvljena politika i javno mnenje", *Kulturni radnik*, št.2, str. 186-203.
- Lijphart, A. (1997): *Neenaka participacija: nerazrešena dilema demokracije: predsedniški nagovor*. Ameriško društvo politologov, 1996. *Teorija in praksa*, št. 3, str. 524-545.
- Lukšič, A. (1995): *The environmental problems and a decision making sistem*. *Klagenfurt Geographische Schriften*, št.13, str. 97-109.
- Nelkin, D. (ed.) (1979): *Controversy: Politics of technical decisions*. (Sage focus editions, 8.) Beverly Hills, Calif.:Sage. *ISIS*, št. 260, str. 73, 1980.
- Nelkin, D., Pollak M. (1979a): "Public participation in technological decisions: Reality or grand illusion", *Technology Review*, 81 (8):55-64. *ISIS*, št. 260, str. 73, 1980.
- Nordin, J.(1991): "State, Technology, and Planning", *Philosophy of Social Science*, št.4.

⁷ Slovenija ima naslednje leto v načrtu ratificirati Aarhuško konvencijo, ki razširja pravice javnosti do informacij, participacije pri odločanju in dostopnosti do pravnih sredstev na področju varstva okolja.

- Sartori, G. (1979): *La Politica, logica e metodo nelle*, Edizioni, Milano 1979. Slovenski prevod VII. poglavja z naslovom "Kaj je Politika?" je objavljen v ČKZ, št.174, str. 117-134.
- Zadnikar, D. (1993): "Prenova uma - racionalna rekonstrukcija upanja", ČKZ, št.162-163.